

افق‌های نوین جرم‌شناسی انتقادی

(جلوه‌ها و دورنماها)

مجموعه مقالات

زیر نظر: دکتر باقر شاملو

به کوشش: فرهاد شاهیده

پژوهش و تحقیق:

استادان و پژوهشگران علوم جنایی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
شاهیده، فرهاد، گردآورنده
افق‌های نوین جرم‌شناسی انتقادی (جلوه‌ها و دورنماها):
مجموعه مقالات .../به کوشش فرهاد شاهیده؛ زیرنظر باقر شاملو.

مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
تهران: مجد، ۱۳۹۸.
۲۷۳ ص.
۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۱۶۲-۸:

وضعیت فهرست نویسی: فیفا
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزود
رده بندی نگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی
جرم‌شناسی انتقادی — مقاله‌ها و خطابه‌ها
Critical criminology -- Addresses, essays, lectures:
جرم‌شناسی — مقاله‌ها و خطابه‌ها
Criminology -- Addresses, essays, lectures:
شاملو، باقر،
HV ۶۰۱۹:
۳۶۴:
۵۱-۱۴۵۲

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
موارد تلفظ دفتر مرکزی و مجده گزارش فرماید.

افق‌های نوین جرم‌شناسی انتقادی

(جلوه‌ها و دورنماها)

زیر نظر: دکتر باقر شاملو

به کوشش: فرهاد شاهیده

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۸ تعداد: ۱۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۱۶۲-۸

ISBN: 978-622-225-162-8

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

فروشگاه: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

دیباجه ۷

مقدمه: فرآیند تألیف و ترجمه کتاب افق‌های نوین جرم‌شناسی انتقادی ۱۳

مقاله‌های تألیفی

• جرم‌شناسی سبز و جهان‌بوم ۱۹

حمیدرضا دانش ناری

• جرم‌شناسی علت‌سناسی آن در پرتو جرم‌شناسی فرهنگی ۳۲

باقی‌شاملو

محمد رضا ناری فرید

• مطالعه بزه‌ناری در پرتو جرم‌شناسی انتقادی روستایی ۵۱

فرهاد شاهیده

عارف خلیلی پاپ

• آسیب اجتماعی‌شناسی: چرا جرم‌شناسی انتقادی (با تأکید بر عدالت کیفری

اطفال و نوجوانان) ۷۱

محمود مهدوی

سید پوریا موسوی

مقاله‌های ترجمه و تالیف

• جرم‌شناسی انتقادی نژادی (با تکیه بر پرونده فرگوسن) ۸۷

برادلی کمپبل، جاستین نیکس و ادوارد مک گوایر

ترجمه و تحقیق: نادیا باقری

• جرم‌شناسی صلح‌گرا ۱۲۴

ژوزف مولونی

ترجمه و تحقیق: مهدی صبوری‌پور

مهدی حسینی

• پست مدرنیسم و تفکر جرم‌شناختی: علم چه کسی، دانش چه کسی؟ ۱۴۴

لیز آستین و مالکوم کوبورن

ترجمه و تحقیق: سید علیرضا میرکمالی

محسن حمیدی پور

- جرم‌شناسان محکوم در کلاس درس (تجربیات جرم‌شناسان محکوم به مثابه یک ارزش آموزشی) ۱۵۹
 جان فرانا، میشل لنزا و رایان شرودر
 ترجمه و تحقیق: عارف خلیلی پاچی
 مهدی ابراهیمی میانرزی
- نظریه جرم‌شناختی فمینیستی: خاستگاه، مراحل و قرن بیست و یکم ۱۷۷
 تجندرا مینا و آمیتا
 ترجمه و تحقیق: سودابه رضوانی
- جرم‌شناسی فرهنگی: مسیری طولانی و ناهموار ۱۹۶
 مایک پرسدی
 ترجمه و تحقیق: امین زحمتکش
- واقع‌گرایی چپ جرم‌شناسی رادیکال برای بحران کنونی ۲۲۷
 جان لی
 ترجمه و تحقیق: فرهاد شاهیده
 کیمیا کبریتی
- جرم‌شناسی خبرساز (رسانه‌ای)، سیاست‌گذاری و فرهنگ مردمی: تأملاتی از حاشیه ۲۵۲
 جرج باراک
 ترجمه و تحقیق: هدیه هدایت
 محمد رضوانی

دییاجه

۱- جرم‌شناسی به عنوان یک قلمروی مطالعاتی که خاستگاه خود را وام‌دار پیشرفت علم در علوم پایه و علوم اجتماعی است، رسالت خود را در شناسایی عوامل ارتکاب جرم، تجزیه و تحلیل جرایم ارتكابی و ارائه رهیافت‌های پیشگیرنده قرار داده است. تمرکز مطالعاتی جرم‌شناسی بر جرم و مسائل پیرامون آن موجب شده تا این رشته مطالعاتی پیوندی ناگسستنی با عدالت کیفری داشته باشد. با این حال، جرم‌شناسی در تاریخ تحولات خود با رویکردها و نگرش‌های مختلف درصدد پاسخ‌دهی به مسئله جرم بوده است.

۲- با تولد علم جرم‌شناسی در دوره کلاسیک؛ این علم متأثر از فلسفه انسان‌شناختی این دوره انسان را موجودی صاحب اراده، آزاد در انتخاب تحلیل می‌کردند، لذا وجه غالب جرم‌شناسی کلاسیک با رویکرد فایده‌جویانه و رایج آنده توسط فیلسوفانی چون بنتام^۱ و بکاریا^۲ بنا شده بود. پیش فرض اساسی در مورد بزهکاران آن بود که با اراده آزاد و تحلیل‌های هزینه - فایده مرتکب جرم می‌شوند. بر همین فرض و اساس، در این دوران، بزهکار کنش‌گر عقلانی‌ای بود که در صورت برتری منافع بر هزینه‌ها مرتکب جرم می‌شد. نقش مجازات‌ها نیز تأثیر بر قوای عقلانی مجرم و عیب‌نشی از تمایل به ارتکاب جرم ناشی از هزینه‌های گزاف آن یعنی مجازات سزاگرایانه بود.

۳- پس از تیلور رویکرد کلاسیک در قانون جزای ۱۸۱۰ فرانسه و رشد نرخ جرایم آینده‌های مکتب کلاسیک شکست خورد. به همین دلیل، رویکرد جدیدی در جرم‌شناسی متولد شد که ریشه جغرافیایی و بنیان فکری آن در ایتالیا و در آرای اندیشمندانی چون لومبروزو،^۳ فری^۴ و گاروفالو^۵ بود. این رویکرد جدید را در جرم‌شناسی مکتب پوزیتیویسم^۶ و

1. Bentham (1748-1832)

2. Beccaria (1738-1794)

3. Lombroso (1836-1909)

4. Ferri (1856-1929)

5. Garofalo (1852-1924)

6. Positivism

در حقوق کیفری با نام مکتب اثباتی یا تحقیقی یاد می‌کنند. لومبروزو پزشک ایتالیایی با مطالعه مجرمه انسان‌ها، اولین مطالعه تجربی را در قلمروی جرم‌شناسی به انجام رساند و به همین دلیل دوران مکتب پوزیتویسم را آغازگر دوره علمی جرم‌شناسی می‌دانند. در نقطه مقابل اراده آزاد که محور اصلی مکتب کلاسیک بود، جبرباوری گرانگه‌رویکرد پوزیتویستی است. تأکید بر جبر در پرتو نگرش‌هایی چون وراثت این رویکرد را نیز با شکست مواجه کرد.

۴- پس از شکست نگرش‌های افراطی و تفریطی کلاسیک و پوزیتویسم، قلمروهای جدیدی در جرم‌شناسی شکل گرفتند که در پرتو مطالعات تجربی، به دنبال علت‌شناسی علم پدیده‌های بزهکارانه هستند. در این دوره مهم، نظریه‌های بسیاری از جمله: نظریه فشار، نظریه خنثی‌سازی و گذار از اندیشه به عمل مطرح شدند. رویکرد جرم‌شناسی تجربی علت‌شناختی است، که به دنبال مطالعات تجربی و کاربست نتایج پژوهش‌های روش‌شناختی است، که امکان در جرم‌شناسی هویت خود را حفظ کرده و دارای کاربرد است.

۵- در یک تئوری جدید کلاسیک، سه دوره ابتدایی جرم‌شناسی را می‌توان تحت عنوان کلی «جرم‌شناسی جریان غالب» قرار داد. جرم‌شناسی جریان غالب در برابر رویکردی در جرم‌شناسی مطرح می‌شود که از آن به «جرم‌شناسی انتقادی»^۱ یاد می‌شود. تبعیض‌های نژادی، عدم به رسمیت شناختن حقوق شهروندی، خشونت علیه زنان و اوضاع نابسامان جرم و جنایت در سطح جهان در کنار سند مکتب فلسفی فرانکفورت در آمریکا موجب شد تا نگرش‌های انتقادی در جرم‌شناسی مور-تو-کا-گیرد. انتشار کتاب «جرم‌شناسی نو»^۲ اثر مشهور آقایان والتون، یونگ و تیلور^۳ آغازگر جرم‌شناسی انتقادی در سطح جهان بود. این قلمروی مطالعاتی با تأکید بر مباحثی چون جرم‌انگاری، عملکرد کنش‌گران کیفری و تأکید بر مسائل قدرت‌محور، نابرابری را علت اصلی جرم می‌داند. در عبارت بهتر، اگر در جرم‌شناسی جریان غالب متغیرهای فردی و اجتماعی عامل اصلی ارتکاب جرم هستند، در جرم‌شناسی انتقادی علل و عوامل مؤثر در هویت و موقعیت اجتماعی از جمله نابرابری اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی علت جرم است. به همین دلیل، جرم‌شناسان منتقد به دنبال زدودن نابرابری جنسیتی، اقتصادی، نژادی، فرهنگی و سیاسی در سطح جامعه هستند. به عبارت دیگر در جرم‌شناسی انتقادی مهم‌ترین عوامل مؤثر در ارتکاب جرم

1. Main Stream Criminology

2. Critical Criminology

3. New Criminology

4. Walton, Young and Taylor

نقض کارکرد نهادهای عمومی و اجتماعی و نخبگان و حاکمان مؤثر در سیاست‌گذاری و اعمال سیاست‌های عمومی، ارزیابی می‌شود.

۶- از جمله عوامل مهم افول رویکرد سنتی جرم‌شناسی و توجه به جرم‌شناسی انتقادی تحولات عمیق و متنوعی است که در بسیاری از عناصر و مؤلفه‌های جرم‌شناسی سنتی رخ داده است؛ از جمله مهم‌ترین این تحولات، اینکه معیار، مفهوم و اشکال جرم از قلمرو انحصاری نقض ارزش‌های اخلاقی و جرایم خیابانی و خشونت بار به جرایم یقه سفیدی، مالی و اقتصادی، جرایم فضای سایبر، جرایم آپارتمانی یا جرایم فیسفری توسعه پیدا کرده است. ظهور شبکه‌های مجرمانه و جرایم شرکتی که موجب بروز خسارات آسیب‌های اجتماعی بسیار وسیع‌تری است و نظم منطقی و اجتماعی را به هم می‌ریزد؛ مصادیق و اشکال زیری، از بزهکاری را جلوه‌گر ساخته است. بدیهی است که فهم و درک و تحلیل این جرایم نیازمند ابزارهای نو و نگاه‌های جدیدی است که با عناصر و ابزارهای جرم-شناسی سنتی قابل دسترسی و شناسایی نیست.

مفهوم و اشکال مجازات نیز از قلمرو سزاگرایی و حتی اصلاح و درمان نیز به حوزه‌های جدیدی از جمله انبساط نهادها و خدمات اجتماعی، محرومیت‌های حرفه‌ای و اجتماعی و یا مدیریت و کنترل رفتارهای اجتماعی و حتی توجه جدی به پیشگیری رשמدرار بعنوان راه حل جایگزین مجازات توسعه یافته است. نکته قابل توجه اینکه لزوماً این واکنش‌ها نیز تکلیف انحصاری نهادهای امنیتی نیست، بلکه مشارکت اجتماعی در مفهوم عام آن را طلب می‌کند.

یکی دیگر از عناصر مهم تحول، اینکه تحلیل مفهوم جرم و علل و عوامل آن از صلاحیت انحصاری قدرت و نهادهای حاکمیتی خارج شده است. بدین توضیح که دولت و نهادهای عمومی به موازات اختیارات و حقوق حاکمیتی از مسئولیت و تکلیف نیز برخوردارند و مخاطب مؤاخذه و پیگرد نیز قرار می‌گیرد و مفهوم دولت و مردم نیز از وضعیت مکلف، مجری و مطیع به مفهوم مطالبه‌گر و ناظر و نهایتاً یک رابطه دو سویه با دولت و حاکمیت تغییر وضعیت داده‌اند.

۷- یکی از رسالت‌های اصلی جرم‌شناسی انتقادی، تجزیه و تحلیل نظام جرم‌انگاری است. در این قلمرو، پیش‌فرض اساسی آن است که نظام جرم‌انگاری ابزاری در دست طبقه حاکم است که بر اساس ایدئولوژی‌های خود در قلمروهای مختلف اقدام به جرم‌انگاری برخی رفتارها می‌کنند. به عبارت بهتر، از این دریچه می‌توان جرم را محصول فرایندهای قدرت و ابزاری دانست که از طریق آن تلاش می‌شود تا رفتارهای شهروندان تحت کنترل قرار گیرد.

۸- جرم‌شناسی انتقادی از آغاز تولد خود تا به امروز، نگرش‌های مختلفی را معرفی کرده که تمامی آن‌ها مکاتب فکری جرم‌شناسی انتقادی را شکل داده‌اند. مهم‌ترین مکاتب فکری جرم‌شناسی انتقادی عبارتند از: جرم‌شناسی سبز،^۱ جرم‌شناسی فرهنگی،^۲ جرم‌شناسی محکومان،^۳ جرم‌شناسی صلح طلب،^۴ جرم‌شناسی واقع‌گرایی چپ،^۵ جرم‌شناسی فمینیسم^۶ و جرم‌شناسی پست مدرن.^۷

1. Green Criminology

جرم‌شناسی سبز که محصول دغدغه‌های حقوق بشری است، با توجه به مسائل زیست‌محیطی، مرکز ثقل مطالعات خود را بر ضرر زیست‌محیطی قرار داده است. به عبارت دیگر، جرم‌شناسی سبز با گذر از مفهوم سنتی جرم و اصل قانون مندرج بر این باور است که هر رفتار مخرب به محیط زیست باید جرم تلقی شود. برای مطالعه بیشتر رک به: گرج، ورد، میدرضا، **جرم‌شناسی سبز**، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۵.

2. Cultural Criminology

جرم‌شناسی فرهنگی عنوان دیگر مکتب فکری مهم در جرم‌شناسی انتقادی محور مطالعات خود را بر مسائل فرهنگی و نقش نابرابری فرهنگی در ارتکاب جرم قرار داده است. مهم‌ترین مسائل مطرح شده در این حوزه عبارتند از بازنمایی،^۱ معنای جرم، فرهنگ به مثابه جرم، جرم به مثابه فرهنگ و کارناوال جرم. برای مطالعه بیشتر رک به: آقایی، **سازمان‌دهی جرم در جرم‌شناسی فرهنگی**، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۷.

3. Convict Criminology

جرم‌شناسی محکومان بر این باور است که از طریق مشاهده سامانه زندان‌ها نمی‌توان به حقایق موجود پی برد. به همین دلیل، متخصصان درجه اول این روش، برآوردی هستند که قبلاً سابقه محکومیت به حبس را داشته و امروز به استادان دانشگاه تبدیل شده‌اند. برای مطالعه بیشتر رک به: ازل، رود، **جرم‌شناسی محکومان؛ درون و بیرون**، به کوشش فرهاد شاهیده، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۷؛ گروهی از استادان و پژوهشگران جرم‌شناسی، **دانشنامه جرم‌شناسی محکومان**، به کوشش عباس شیری، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۷.

4. Peace Making Criminology

جرم‌شناسی صلح طلب قائل به این نظر است که از طریق شرح نمی‌توان خشونت را کنترل کرد. به عبارت دیگر، اگر جرم را خشونت و تعرض اولیه در نظر بگیریم، مجازات به درون پاسخ به خشونت اولیه، خود خشونت‌بار است. لذا برای کنترل پدیده‌های مجرمانه باید از ابزارهای نرم و غیرخشونت‌بار، هم‌چون رویه‌های ترمیمی استفاده کنیم. برای مطالعه بیشتر رک به: شیری، عباس، **عدالت ترمیمی**، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۶.

5. Left Realism

واقع‌گرایی چپ به وسیله روگر ماتیوس، یکی از پژوهش‌گران انگلیسی کشف شد. ریشه این رویه بر مفهومی‌های طبقه، دولت و ساختار، جهت پروراندن رویکردهای واقع‌گرایانه‌ی انتقادی در راستای تبیین جرم و کیفر تأکید شده است. تا پیش از دهه ۸۰ میلادی، اکثر جرم‌شناسان انتقادی ابتدا بر جرایم یقه‌سفید، جرایم شرکتی و تأثیر مناسبات طبقه، قومیت و نژاد بر تعریف جرم و تحقق دادگری تمرکز کرده بودند. واقع‌گرایان چپ با این مشکلات در ارتباطند، اما مدعی‌اند جرم‌های ارتكابی ناشی از محرومیت‌های واقعی در منطقه‌های شهری و جرم‌های ارتكابی مردسالارها پشت درهای بسته نادیده گرفته می‌شوند. برای مطالعه بیشتر رک به: وایت، راب و فیونا، **هینس، درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی**، ترجمه میر روح الله صدیق، تهران، نشر دادگستر، چاپ سوم، ۱۳۸۹.

6. Feminism

جرم‌شناسی فمینیسم با تأکید بر رویکردهای جنسیت‌محور به دنبال حمایت از حقوق زنان است. در این مکتب فکری، زنان نه به عنوان شهروندان درجه دوم، بلکه به مثابه انسان‌های پویا و فعالی فرض می‌شوند که در طول تاریخ قربانی خشونت‌ها و تبعیض‌ها شده‌اند. لذا، برای حمایت از زنان باید انواع خشونت‌ها و تبعیض‌ها علیه آن‌ها را جرم انگاشت. برای مطالعه بیشتر رک به: رستمی تبریزی، لمیا، **درآمدی بر رویکرد جنسیتی جرم‌شناسی**، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره دوازدهم، شماره ۱۴۲، پاییز ۱۳۸۸.

7. Post- Modern Criminology

۹- با رشد نگرش‌های انتقادی در سطح جهان، از آغاز دهه ۱۳۹۰ خورشیدی، مطالعات جرم‌شناسی انتقادی در ایران نیز مورد توجه قرار گرفته و کتاب‌ها، مقاله‌ها، رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد قابل توجهی در این حوزه به رشته تحریر درآمده‌اند. با این حال، فقدان یک منبع جامع که تمامی حوزه‌های جرم‌شناسی انتقادی را در قالب تألیف و ترجمه مقاله دربرگیرد، یکی از دلایل اصلی گردآوری این مجموعه است. اثر پیش‌رو که حاوی ۴ مقاله تألیفی و ۸ مقاله به صورت ترجمه و تحقیق است، توسط هجده استاد و پژوهشگر در حوزه علوم جنایی کشور به طلیعه قلم آراسته گردیده و به کوشش آقای فرهاد شاهیده دانشجوی پژوهش‌گر دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی گرد هم جمع شده‌اند. به همین دلیل، جا دارد که از آقای فرهاد شاهیده و نویسندگان و پژوهشگران محترم تشکر و قدردانی کنم. در خانمه از جناب آقای دکتر حسینی نیک، مدیر محترم انتشارات وزین مجد که زحمت چاپ این اثر را بر عهده گرفتند نیز تشکر نمایم.

باقر شاملو

تهران، فروردین ۱۳۹۸ خورشیدی

→

جرم‌شناسی پست مدرن که متأثر از رویکرد پست‌مدرن است، با تأکید بر مفاهیم زبانی، عرصه عدالت کیفری را تبلور زبانی مفهوم قدرت می‌داند. به عبارت دیگر نظام جرم‌انگاری و نحوه مداخله‌های کیفری تبلوری از زبان قدرت است. برای مطالعه بیشتر رک به: شاملو، باقر و کاظمی جویباری، مهدی، پست مدرنیسم و بازاندیشی مفهوم جرم، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال چهارم، شماره دوازدهم، ۱۳۹۴.